

XXXIV Curset

Jornades Internacionals sobre la intervenció en el Patrimoni Arquitectònic

Barcelona
15/18 desembre 2011

FORTIFICACIONES

INTERVENCIONES EN EL PATRIMONIO DEFENSIVO

FORTIFICACIONES

INTERVENCIONES EN EL PATRIMONIO DEFENSIVO

Barcelona, 15/18 desembre 2011

XXXIV Curset

Jornades Internacionals sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic

El XXXIV Curset de l'AADIPA d'aquest any 2011 es vol ocupar de la intervenció en les construccions destinades a la defensa .

Des de l'antiguitat fins als nostres dies s'han construït arquitectures de defensa col·lectiva, aïllades o formant part d'una xarxa, com muralles, castells, torres i refugis, que han servit per a vigilar, protegir o controlar un enclavament singular, una ciutat, un territori, una via de comunicació o una línia fronterera.

Les arquitectures de defensa han arribat fins a nosaltres convertides en arquitectures singulars que molt sovint caracteritzen el paisatge i el territori on es troben. També han arribat carregades d'un significat que en determina la valoració com a element propi i d'identitat de la col·lectivitat, o com a símbol d'una dominació imposada, o com un element obsolet que destorba. La percepció del significat influirà en la voluntat de conservació, o en l'oblit i la seva destrucció.

Les construccions de defensa són arquitectures funcionals que no es poden entendre sense tenir en compte l'armament i les estratègies d'atac de l'època a les quals han de fer front, amb poques concessions a la decoració. Els importants recursos que s'hi dediquen, s'esmercen en la qualitat constructiva i en la consecució d'un aspecte imponent i inexpugnable on l'aspecte d'arquitectura - propaganda és la principal voluntat expressiva.

Precisament, els canvis en l'armament han anat deixant obsoletes les diverses tipologies de fortificacions. Llavors, o s'han abandonat, o s'han destruït deliberadament, o bé s'han destinat a altres usos.

Només des de la consideració de tota la història i de tots els significats que hi ha implícits en cada arquitectura es pot abordar la intervenció en el patrimoni defensiu. Cal entendre com es feia servir el sistema d'atac i el sistema de defensa, saber de qui es defensaven i a qui atacaven, qui la feia servir i com s'hi vivia. Cal entendre el paper que jugava en el territori i en la societat. Cal analitzar en quin moment la construcció defensiva queda obsoleta i com s'abandona, o bé es destrueix deliberadament o es reutilitza i si, més endavant, es revalora i es reconstrueix.

Cal plantejar quin és el paper d'aquest patrimoni en el moment actual, el significat que té ara i el discurs històric que es vol que expliqui; el seu valor com a document històric per al coneixement de la seva època i de les tècniques constructives que s'utilitzaven.

És essencial, i sovint el principal problema, definir quin serà el seu ús. Cal trobar un ús idoni a les necessitats del moment actual, més enllà de la visita turística, i alhora que respecti el monument. Finalment, cal plantejar amb quins criteris es restaurarà i s'adequarà a les necessitats derivades de l'ús que s'ha definit i donar resposta als conflictes que es produeixen. Les respostes han de venir de la col·laboració de la història, l'arqueologia, l'arquitectura, l'urbanisme i el paisatgisme, i de les necessitats de la gestió, de la propietat, i de la ciutadania, destinatària del gaudi dels béns culturals i amb dret a un coneixement històric complet i crític.

Anna Albó Riera
Didac Gordillo Bel
Directors del XXXIV Curset AADIPA

Jornades Internacionals sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic

FORTIFICACIONES

INTERVENCIONES EN EL PATRIMONIO DEFENSIVO

Barcelona, 15/18 diciembre 2011

XXXIV Curset

Jornadas Internacionales sobre la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico

El XXXIV Curset de la AADIPA de este año 2011 está dedicado a la intervención en las construcciones destinadas a la defensa.

Desde la antigüedad hasta nuestros días se han construido arquitecturas de defensa colectiva, aisladas o formando parte de una red, como murallas, castillos, torres y refugios, que han servido para vigilar, proteger o controlar un enclave singular, una ciudad, un territorio, una vía de comunicación o una línea de frontera.

Las arquitecturas de defensa han llegado a nosotros convertidas en arquitecturas singulares que muy a menudo caracterizan el paisaje y el territorio donde se encuentran. También han llegado cargadas de un significado que determina la valoración como un elemento propio y de identidad de la colectividad, o como símbolo de una dominación impuesta, o como un elemento obsoleto que estorba. La percepción del significado influirá en la voluntad de conservación, o en el olvido y destrucción.

Las construcciones de defensa son arquitecturas funcionales que no se pueden entender sin tener en cuenta el armamento y las estrategias de ataque de la época que debían afrontar, con pocas concesiones a la decoración. Los importantes recursos que se dedican a las fortificaciones, se invierten en la calidad constructiva y en conseguir una apariencia imponente e inexpugnable donde el aspecto de arquitectura-propaganda es la principal voluntad expresiva.

Precisamente, los cambios en el armamento han ido dejando obsoletas las diferentes tipologías de fortificaciones. Entonces, o han sido abandonadas, o destruidas deliberadamente, o bien destinadas a otros usos.

Sólo desde la consideración de toda la historia y de todos los significados que hay implícitos en cada arquitectura se puede abordar la intervención en el patrimonio defensivo. Hay que entender cómo se utilizaba el sistema de ataque y el sistema de defensa, saber de quién se defendían y a quién atacaban, quién la utilizaba y cómo se vivía en ella. Entender el papel que jugaba en el territorio y en la sociedad. Hay que analizar en qué momento la construcción defensiva queda obsoleta y cómo se abandona, o bien se destruye deliberadamente o se reutiliza y si, más adelante, se revaloriza y se reconstruye.

Hay que plantear cuál es el papel de este patrimonio en el momento actual, el significado que tiene ahora y el discurso histórico que se desea que explique; su valor como documento histórico para el conocimiento de su época y de las técnicas constructivas que se utilizaban.

Es esencial, y a menudo el principal problema, definir cual será su uso. Es necesario encontrar un uso idóneo a las necesidades del momento, más allá de la mera visita turística, y al tiempo que respete el monumento. Finalmente, hay que plantear con qué criterios se restaurará y adecuará a las necesidades derivadas del uso definido y resolver los conflictos que se produzcan. Las respuestas surgirán de la colaboración de la historia, la arqueología, la arquitectura, el urbanismo y el paisajismo, y de las necesidades de la gestión, de la propiedad y de la ciudadanía, destinataria del disfrute de los bienes culturales y con derecho a un conocimiento histórico completo y crítico.

Anna Albó Riera y **Didac Gordillo Bel**
Directores del XXXIV Curset AADIPA

Jornadas Internacionales sobre la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico

FORTIFICACIONES

INTERVENTIONS IN DEFENSIVE HERITAGE

Barcelona, 15th/18th December 2011

XXXIV Curset

International Conference on Architectural Heritage Intervention

The XXXIVth AADIPA Curset is dedicated this year to interventions in constructions designed for defence.

Architectural elements destined for collective defence have been built from antiquity to present day. Fortifications such as walls, castles, towers and refuges have overseen, protected or controlled individual enclaves, entire territories, cities, arteries of communication and frontiers, either in isolation or as part of a defensive network.

Today these fortifications have been converted into landmarks that often characterise the landscape and the territories in which they are located. These landmarks may also arrive charged with significance as objects of great pride and local attachment, as symbols of oppression, or merely become obsolete and surplus to requirements. The perception of their significance will determine the will to conserve them, to forget them or to destroy them.

Defensive structures are functional architecture that can only be really understood in the context of the weapons and strategies that they were designed to resist, and they make few decorative concessions. The huge amount of resources dedicated to their creation is apparent in the quality of construction and in their imposing character, intentionally and unavoidably displayed as architectural propaganda. It was precisely the development of new weaponry that rendered these various typologies of fortifications obsolete, and to be abandoned, destroyed or put to other uses.

Only once we have considered the complete history and the underlying significance in each type of structure can we then approach intervention in our defensive heritage. We need to understand how the attack and defence strategies were employed, who was defending and who was attacking, how the fortifications were used and how they were inhabited. We must understand both the territorial and the social roles of the structure, and investigate when it became obsolete, when was it abandoned and either deliberately destroyed or put to another use, and if so, how was it later re-evaluated and rebuilt.

We must define what exactly is the role of this heritage in today's society, the significance that this heritage has now, and the history that it has to tell, as well as its value as a historical document within the context of its epoch and what we can learn about the techniques used in its construction.

It is essential to define to which use these fortifications can now be put, which is usually the principal difficulty. We should be able to define a use that satisfies contemporary requirements, well beyond that of a tourist visit, and at the same time to show respect to the monument. Finally, we have to propose the criteria for restoration and suitability for the requirements implicit in the defined new use, and to resolve any conflicts inherent therein. The answers must be the fruit of collaboration between history, archaeology, architecture, planning and landscape design. These answers must also respond to the requirements of management, ownership and of the general public, destined to both enjoy this cultural heritage and the right to a complete and critically rigorous history of these monuments.

Anna Albó Riera and **Didac Gordillo Bel**
AADIPA XXXIV Curset Directors
International Conference on Architectural Heritage Intervention

Informació

Secretaria d'Agrupacions COAC
Arcs 1-3, 4a planta
08002 Barcelona
Telèfon +(34) 933 067 828
e-mail aadipa@coac.cat

web www.coac.net/aadipa/cursetXXXIV

Data límit d'inscripció 15/12/2011

Drets d'inscripció

Membres AADIPA: 234 €

Arquitectes col·legiats i simpatitzants complets: 304 €

Arquitectes amb menys de 3 anys de col·legiació: 266 €

Estudiants i Precol·legiats: 119 €

Altres: 344 €

Els preus no inclouen la visita del diumenge 18/12/2011 a Tortosa

Els preus no inclouen l'IVA (18%)

Descompte del 10% per a inscripcions abonades abans del 31/10/2011

Els estudiants han d'enviar una fotocòpia del document que ho acredita

Organitza

AADIPA
COAC
Escola Sert

Equip Organitzador

Anna Albó Riera
Didac Gordillo Bel
Directors

Mireia Barnadas Ribas
Rosa Bosch Palau
Montserrat Cucurella Jorba
Alfred Pastor Mongrell

Amb el suport de

Departament de Cultura,
Generalitat de Catalunya
INCASÒL
Ajuntament de Barcelona
SPAL, Diputació de Barcelona
Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant
Ajuntament de Flix
Ajuntament de Montblanc

Amb la col·laboració de

Cooperativa Jordi Capell
Deltalight España
Antrox
Urcotex
Sapic

Lloc de realització

COAC
Plaça Nova, 5
08002 Barcelona
Telèfon: + (34) 933 015 000

Idiomes

Els idiomes utilitzats seran català, castellà i anglès amb traducció al castellà

Dijous 15 de desembre de 2011

BENVINGUDA

09:00 Acreditacions

Sala d'actes del COAC, pl. Nova 5. Barcelona.

09:15 Benvinguda

Lluís Comeron Graupera, degà del COAC.
Antoni Navarro Cossío, president de l'AADIPA.
Anna Albó Riera i **Dídac Gordillo Bel**, directores del XXXIVè Curset.

09:45 Conferència de presentació

Evolució dels sistemes defensius a la Ciutat de Barcelona i el seu estat actual.

Jordi Rogent Albiol, cap del Departament de Patrimoni Arquitectònic de l'Ajuntament de Barcelona.

10:30 Pausa - cafè lliure.

VISITA MATINAL

Punt de trobada: pl. Ramon Berenguer IV.

11:00 Visita a les darreres intervencions a la muralla romana de Barcelona, acompanyats per **Jordi Rogent Albiol**.

12:00 Visita a les obres de l'edifici de Les Drassanes i el Baluard de Santa Madrona, recinte defensiu d'èpoques medieval i moderna, acompanyats per l'arquitecte responsable dels treballs, **Robert Terradas Muntañola**.

13:00 Visita al recentment recuperat Refugi Antiaeri núm. 307, al Poble Sec.

13:30 Pausa - dinar.

VISITA AL CASTELL DE MONTJUÏC

Punt de Trobada: la porta del Castell.

15:30 Visita a les darreres intervencions al Castell de Montjuïc, acompanyats per **Jordi Rogent Albiol**.

17:30 Pausa - cafè

INTERVENCIONS EN EL PATRIMONI DEFENSIU.

EL CAS DE BARCELONA

Castell de Montjuïc, Barcelona

18:00 Gestió, museïtzació i usos admesos al Castell de Montjuïc.
Carne Segura Capellades, directora del Castell de Montjuïc

18:30 Pla Director del Castell de Montjuïc.
Joan Forgas Coll i **Jordi Rogent Albiol**, arquitectes

19:00 Intervencions per a recuperar l'espai públic de l'hornabec sud al Castell (Àrea de Projectes Urbans de l'Àrea Metropolitana de Barcelona).
Montserrat Periel Piquer, arquitecta

19:30 Presentació del Pla Nacional d'Arquitectura Defensiva
Belén Rodríguez Nuere, arqueòloga i coordinadora del Pla Nacional d'Arquitectura Defensiva, Institut del Patrimoni Cultural Espanyol, Ministeri de Cultura.

INAUGURACIÓ OFICIAL DEL XXXIVè CURSET AL CASTELL DE MONTJUÏC

20:00 Visita a la Torre i les masmorres.

20:45 Inauguració oficial
Antoni Vives Tomàs, Regidor d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona.

Joan Pluma Vilanova, Director General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya.

Carles Sala Roca, Secretari d'Habitatge i Millora Urbana de la Generalitat de Catalunya.

Delegat de l'Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge, Diputació de Barcelona.

Lluís Comeron i Graupera, degà del COAC.

Antoni Navarro Cossío, president de l'AADIPA.

Anna Albó Riera i **Dídac Gordillo Bel**, directores del XXXIVè Curset.

21:15 Sopar - refrigeri. Galeries i estances del Castell de Montjuïc.

Divendres 16 de desembre de 2011

Sala d'actes del COAC, pl. Nova 5. Barcelona

L'ANTIGUITAT AL MEDITERRANI. EL CAS DE CATALUNYA

09:00 La fortalesa ibèrica dels Vilars a Arbeca.

Emili Junyent Sánchez, arqueòleg.

Carne Casals Serrano, arquitecta.

09:30 Intervencions en la fortificació del Montgròs, al Brull.

Joan Closa Pujabet, arquitecte, Cap del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona.
Claudi Aranyó Bertran, arquitecte

10:00 Consolidacions estructurals en la muralla de Tarragona des de la seva història de transformacions, colonitzacions i enderrocs.

Joan Figuerola Mestre, **Joan Gavaldà Bordes** i **Jordi Romera Cid**, arquitectes i **Joan Menchon i Bes**, arqueòleg

10:30 Tècniques d'aixecament fotogramètric d'estructures antigues, exemple de les muralles de Barcelona i d'Antioquia.

Felipe Buill Pozuelo, Departament d'Enginyeria del Terreny, Cartogràfica i Geofísica, UPC.

11:00 Pausa - cafè

LA FORTIFICACIÓ ANDALUSINA COM A PROTECTORA DEL TERRITORI

11:30 El paper de les fortificacions andalusines en l'urbanisme de les poblacions cristianes posteriors.

Josep Maria Vila Carabasa, historiador.

12:00 Arquitectura militar rural andalusina. El cas de la torre de l'alqueria de Bofilla.

Camila Mileto, **Fernando Vegas López-Manzanares**, arquitectes.

12:30 Treballs realitzats i previstos al Castell de Miravet. Evolució d'un assentament estratègic.
Esther Colls Rissech, arquitecta, Cap de Secció de Restauració del Patrimoni Arquitectònic, Servei de Patrimoni Arquitectònic, Generalitat de Catalunya.
Alfred Pastor Mongrell, **Carlos Brull Casadó**, arquitectes.

13:15 Darreres intervencions en el Castell d'Ulldecona. Concepte de castell andalusí reutilitzat en època cristiana.

Jordi Segura Torres, arquitecte, cap de la Secció d'Intervenció Arquitectònica, de la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge de la Generalitat de Catalunya.

13:45 Taula rodona 1: La posada en valor de les restes i el respecte pel monument.

14:15 Pausa - dinar

ELS SENYORS FEUDALS I LES CIUTATS. PODERS PARAL·LELS A L'EDAT MITJANA

16:00 Història arquitectònica dels castells i notes sobre la seva restauració.

Eduard Riu Barrera, historiador i arqueòleg, Servei del Patrimoni Arquitectònic, Generalitat de Catalunya.

16:30 Castells senyoriais i torres de guaita de l'àmbit de la Diputació de Barcelona. Criteris per a la seva conservació.
Raquel Lacuesta Contreras, Dra. Història de l'Art, Cap de la Secció Tècnica d'Investigació, Catalogació i Difusió del SPAL, Diputació de Barcelona.

17:00 Intervencions en el castell de Montsoriu

Ramon Castells Llavanera, arquitecte, Generalitat de Catalunya.

Eulàlia Marquès Vidal, arquitecta

17:30 Pla Director de Rehabilitació del conjunt edificat de l'antic Hospital de l'Hospitalet de l'Infant.

Joan Figuerola Mestre, **Joan Gavaldà Bordes** i **Jordi Romera Cid**, arquitectes.

Antoni Conejo Da Pena, Dr. Història.

18:00 Pausa - cafè

18:30 Manteniment i posada en valor de les muralles medievals de Montblanc

Carlos Brull Casadó, arquitecte

19:00 Intervencions en estructures de recintes fortificats

Francisco Jurado Jiménez, arquitecte.

19:30 Il·luminació de conjunts fortificats. Exemple, l'Alhambra de Granada.

Daniele Traferro, enginyer especialista en il·luminació, Performance Lighting.

20:00 Nous usos en conjunts fortificats i exigències de seguretat segons el CTE.

José Luis González Moreno-Navarro, Dr. Arquitecte, UPC.

20:30 Taula rodona 2: Utilització, reutilització i seguretat dels usuaris.

Dissabte 17 de desembre de 2011

Sala d'actes del COAC, pl. Nova 5. Barcelona

FORTALESES MODERNES INFLUÈNCIA DE L'ARTILLERIA EN LA POLIORCÈTICA

09:00 Implantació de les fortificacions en el territori. La frontera i el paisatge.

Assumpció Navarro Garcia, arquitecta.

09:30 Funcionament i estructura d'una fortificació abaluartada.
Carlos Díaz Capmany, president del Consorci del Castell de Sant Ferran de Figueres.

10:00 La figura de l'enginyer militar.
Margarita Galceran Vila, Dra. arquitecta, UPC, i membre de l'Associació de l'Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona.

10:30 Els plans directors per al Patrimoni Militar del CIEFAL-ICOMOS. L'Arsenal del Ferrol.

Juan Antonio Rodríguez-Villasante Prieto, coronel d'Intendència de la Armada i Director del CIEFAL d'ICOMOS

11:00 Pausa - cafè

11:30 Intervencions en les fortificacions de la Valletta a Malta per part de Valletta Rehabilitation Project

Claude Borg, arquitecte, VRP.

12:15 Vauban. Gestió i usos actuals a les fortaleses d'època moderna a França.

Olivier Poisson, Inspector General d'Arquitectura i Patrimoni, Ministeri de Cultura i de Comunicació de la República Francesa.

12:45 Restauració i reutilització de fortificacions per a ús hotelier. Els Paradors de Turisme.

Maria José Rodríguez Pérez, arquitecta. Instituto de Turismo de España.

13:15 Gestió del Patrimoni immoble del Ministeri de Defensa.
Cristóbal Luengo Conde, coronel de l'Exèrcit

13:45 Taula rodona 3: La gestió de fortificacions i la planificació en el seu ús.

14:15 Pausa - dinar

16:00 Pla Director de les Muralles de Tortosa.
Vera Hofvauerová, arquitecta

16:30 Criteris d'intervenció del Pla Director i actuacions realitzades al Castell de Sant Ferran de Figueres.
Rafael Vila Rodríguez, Dr. arquitecte.

17:00 Consolidació del Castell de la Trinitat (Roses): reconstrucció i restauració.

Miquel Capdevila Bassols i **Neus Roca Cambras**, arquitectes

17:30 El control de la ciutat de Lleida a partir de la fortalesa de la Suda.

Carles Sáez Llorca, **Jordi Segura Torres** i **Xavier Rodríguez Padilla**, arquitectes.

18:00 Pausa - cafè

PATRIMONI RECENT CONJUNTS MILITARS DELS SEGLES XIX I XX

18:30 Restauració del Castell Nou de Flix.
Miquel Orellana Gavaldà, arquitecte

19:00 Recuperació del Patrimoni de la Guerra Civil de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant. Museïtzació i itineraris.

Alfons Tejero Farnós, assessor cultural, Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant.

19:30 Estat del patrimoni defensiu contemporani. Abast de la Línia P.

Arcadio del Pozo y Pujol de Senillosa, coronel de l'Exèrcit

20:00 Reconeixement dels materials i tècniques de construcció en estructures militars.

Màrius Vendrell Saz i **Pilar Giráldez Fernández**, geòlegs, Grup Patrimoni UB.

20:30 Taula rodona 4: Patrimoni defensiu recent. Guerra i Postguerra. Què fer?

21:00 Conclusions

Diumenge 18 de desembre de 2011

VISITA AL RECINTE DEFENSIU DE TORTOSA, DEL SEGLE XIII AL XVIII

08:00 Sortida en autocar des de la Pl. Ramon Berenguer IV.

10:00 Arribada a Tortosa i visita al Fortí d'Orleans, Fort del Carne, Portal de Tarragona, Fortí del Bonet, Muralla de Remolins i Fort de Tenasses, per acabar a les Avançades de Sant Joan i al Castell de la Suda, acompanyats per la **Vera Hofvauerová**, arquitecta, **Maria Cinta Montañés Príncep**, arqueòloga i llicenciada en Geografia i Història, **Albert Curto Homedes**, llicenciat en Geografia i Història, **Álvaro Arasa Tuliesa**, doctor en Ciències Geològiques, i **Ferran Josep Royo Pla**, doctor en Biologia Vegetal.

14:30 Dinar al Parador Castell de la Suda.

17:00 Comiat de les jornades.